

МОДЕЛЬ ВТОРИННОЇ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті розкривається усталена в Україні система створення і зберігання вторинних документів з історії України, зокрема, бібліографічних посібників та архівних довідників, із врахуванням класифікаційних та відомчих аспектів, та пропонується модель функціонування вторинної документальної інформації з вітчизняної історії у даному джерельному комплексі

АНАЛІЗ основних історіографічних концепцій періоду незалежної України показує, що нинішній етап розвитку української історіографії та створення наукової історії України характеризується дослідженнями на монографічному або узагальнюючому рівнях усіх періодів українського етногенезу та державотворення, опрацюванням вузьких місць, недостатньо вивчених проблем, залученням нових джерел або нового прочитання існуючих [1]. Підсумки здійснених раніше наукових розвідок з питань інформаційно-бібліографічного забезпечення історичної науки в нашій країні, про які вже йшлося у минулих публікаціях [2-6], свідчать, що джерельна основа таких досліджень – безцінні документальні ресурси архівів та бібліотек України – й досі використовується не зовсім ефективно. Отже, оптимізація відображення цих ресурсів у таких важливих інформаційних виданнях, як бібліографічні посібники і архівні довідники (далі – БП і АД), підготовка сучасних методик їхнього науково-інформаційного опрацювання залишаються насущними завданнями сьогодення.

Наприклад, М. Васильченко, підтримуючи у своїй статті нашу тезу про стихійне формування потоку вторинних документів історичної тематики в країні [7, 134], висуває ідею створення єдиної інформаційно-аналітичної системи (далі – ІАС) історичних наук в Україні, розглядає математичні моделі дослідження галузевого документального потоку (далі – ДП) з історії та пропонує один із варіантів створення мережевого комп'ютерного проекту з робочою назвою „Історична наука в Україні” («Кліо-Україна»). На жаль, у цій публікації дослідник не конкретизує шляхи практичної реалізації свого проекту, подаючи лише загальну схему функціонування ІАС «Кліо-Україна» [7, 135]. М. Васильченко, зокрема, відзначає, що одним із найскладніших завдань, вирішення якого дозволить значно поліпшити вивчення, використання та функціонування галузевого ДП з історії, є створення бібліографічної бази даних відповідно до єдиних критеріїв внесення інформації за спеціальним універсальним рубрикатором, побудованим із врахуванням специфіки історичних праць та історичного пізнання [7, 136].

Спроба практичної реалізації саме такого завдання була здійснена нами на одному з етапів дослідження, апробація методологічних і технологічних аспектів якого вже відбулася на одній із науково-практичних конференцій [5]. На нашу думку, забезпечити оптимальний пошук документів з будь-якого напрямку історичних досліджень можна лише за умови об'єднання інформації

про БП і АД в єдиний комплекс, тобто створення своєрідної мета-бібліографії та розкриття її змісту на основі новітніх технологій. Зауважимо, що поняття „метабібліографія” ще не стандартизовано і не зафіксовано у вітчизняних термінологічних словниках, однак сьогодні теоретики і практики все частіше вживають саме цей термін, коли йдеться про бібліографію бібліографії, яка має ще назву „бібліографія другого ступеня” [8-10].

Метою даної статті є висвітлити загальний стан відображення документальної інформації у БП з історії України і АД періоду 90-х років ХХ ст. – поч. ХХІ ст., запропонувати сучасну модель функціонування вторинної документальної інформації з вітчизняної історії у даному джерельному комплексі.

Об'єктом розгляду у нашому дослідженні є інформаційні видання – БП з історії України і АД періоду 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Предметом – основні структурні аспекти моделі вторинної документальної інформації з вітчизняної історії, які безпосередньо віддзеркалені у класифікаційних формах – схемі для бази даних про БП з історії України та АД і побудованій на основі їхнього аналізу таблиці (див. с. 24).

Виявлення матеріалів для джерельної бази розвідки здійснювалося шляхом перегляду державних реєстраційних БП Книжкової палати України; сайтів, каталогів, поточних та ретроспективних БП вітчизняних наукових бібліотек і наукових установ. Зокрема, відомості про архівні довідники звірялися з найбільш вичерпним на сьогодні джерелом – ретроспективним БП „Видання державних архівних установ України. 1991–2006” [11].

Одним із головних завдань було систематизування масиву виявлених за означений хронологічний період БП і АД, тобто визначення структури класифікаційної схеми, за якою в автоматизованому режимі мала створюватися бібліографічна база даних (далі – БД) цього комплексу джерел. Технологія моніторингу галузевого документального потоку передбачає процес індексування – подання результатів аналізу документа елементами інформаційної чи природної мови (переважно іменника чи іменного словосполучення) або класифікаційного індексу. Головні терміни індексування було визначено на одному з етапів вивчення – за результатами аналізу тематичних та інших характеристик виявлених БП і АД.

О. Політова

Для внутрішньої класифікації історичних знань теоретики історичної науки вживають різні критерії – просторово-географічні, хронологічні, сфери суспільного життя і людської діяльності, об'єкти і методи історичного пізнання тощо [12, 19]. На наш погляд, концептуальні питання відтворення моделі функціонування вторинної документальної інформації з вітчизняної історії у БП та АД мають нерозривно пов'язуватися зі схемою структури історичної науки, домінуючим для якої є предметно-пізнавальний підхід [12, 20-21].

Сьогодні конкретні завдання динамічного спостереження за розвитком наукових досліджень вирішуються шляхом класифікації тем проектів за заданим рубрикатором або через класифікаційну схему [13, 109]. Термін „рубрикатор” у ДСТУ 2398-94 „Інформаційні мови. Терміни та визначення” формулюється як „систематизований перелік найменувань об'єктів, кожному з яких, у відповідності, надано індивідуальний індекс (код)” [14, 71]. Загалом нами виділено чотири основні підсистеми у системі бібліографічних і архівних джерел документальної інформації з історії України:

1. Загальні питання вітчизняної історії.
2. Посібники з окремих тем і періодів вітчизняної історії.

3. Бібліографії, присвячені вітчизняним історикам.
4. Архівні довідники.

У першій підсистемі визнано доцільним згрупувати документи таким чином:

- 1.1. БП загальноісторичного характеру.
- 1.2. Бібліографії видань наукових установ, ВНЗ.
- 1.3. Показчики змісту періодичних видань.
- 1.4. Бібліографії з історіографії, джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін.
- 1.4.1. Бібліографія історичної бібліографії.

Наведений варіант групування БП дозволяє систематизувати, порівняти, зв'язати посиланнями різні види джерел, що вміщують вторинну документальну інформацію із загальних питань вітчизняної історії, в тому числі АД.

Для аналізу створеної нами за допомогою програмного забезпечення системи ІРБІС бази даних БП з історії України і АД періоду 90-х років ХХ ст. – поч. ХХІ ст. застосовувалися такі види пошуку: за автором, колективним автором, за заголовком, роком видання, за індексом класифікаційної схеми, за персоналією, географічною ознакою, ключовими термінами. Наприклад, режим пошуку за автором показав, що серед авторів-укладачів, наукових редакторів БП і АД означеного періоду є відомі історики, бібліографи, архівісти: Г. Боряк, Б. Грановський, Н. Дехтярьова, Л. Дубровіна, Я. Ісаєвич, С. Кульчицький, І. Матяш, О. Онищенко, В. Омельчук, Г. Папакін, Р. Романовський, В. Смолій, В. Ярошик та ін.

Застосування пошуку за ознакою „Колектив” дало можливість отримати перелік усіх установ і ор-

ганізацій, що випускали БП і АД у досліджуваній період, причому з показниками кількості цих видань. З'ясувати, які роки в цей період були найпродуктивнішими, допоміг режим пошуку „Рік видання”, ці дані було використано при визначенні загальної динаміки випуску БП і АД.

Враховуючи пріоритетність у кожному документі його інформаційної складової, семантичних ознак, детальніше зупинимося на використанні режиму пошуку за індексом наведеної на початку даного підрозділу класифікаційної схеми нашої БД.

Наприклад, друга підсистема «Посібники з окремих тем і періодів вітчизняної історії» дозволяє отримати весь перелік тематичних БП і АД – віддзеркалення підсистеми, де згруповано вторинні галузеві джерела, які диференційовані за змістовною ознакою. Домінування територіальних аспектів у змістовному наповненні складових цього найбільшого розділу дало підстави для побудови наступної ієрархії у структурі цієї частини вторинної документальної інформації з вітчизняної історії:

- 2.1. Історичне краєзнавство. Загальні праці.

- 2.1.1. Історія окремих регіонів.

- 2.1.1.1. Історія міст і сіл.

- 2.1.1.2. Історія установ, підприємств, організацій.

Тобто, застосування відомого принципу – від загального до конкретного – дозволяє оптимально згрупувати інформаційні видання історико-краєзнавчого спрямування. Такий підхід, зокрема, рекомендується для групування показників краєзнавчих бібліографічних посібників і в останньому виданні підручника з бібліотечного краєзнавства Н. Кушнарєнко [15, 297].

У третій підсистемі – «Бібліографії, присвячені вітчизняним історикам» – знаходяться відомості про БП і АД, які висвітлюють різні аспекти життя і діяльності цих діячів. Безумовно, у цьому випадку доцільно використати режим пошуку „Персоналія”.

У створеній БД усі зареєстровані вторинні документи взаємопов'язані між собою однією або кількома ознаками: тематикою, цільовим призначенням, формою носія інформації, місцем походження та ін. У процесі аналізу статистичні обрахунки велися в різних джерельних комплексах із врахуванням тематичного спрямування кожного включеного у джерельну базу БП і АД. Сформована нами база даних виданих друком у 90-ті роки ХХ ст. – на поч. ХХІ ст. БП з вітчизняної історії та АД має необхідні риси якісної бібліографічної моделі галузевого документального потоку вторинного рівня. Тож, класифікаційну схему цієї метабібліографії з історії України пропонується розглянути як підґрунтя для розробки сучасної моделі функціонування вторинної документальної інформації відповідно до її жанрово-видових і предметно-тематичних ознак.

Схематично таку модель подано в таблиці, де по вертикалі представлені головні установи, що вида-

ють БП і АД, а по горизонталі – жанрово-тематичні блоки, в які об'єднано названі галузеві джерела вторинного рівня згідно з ієрархією присвоєних їм класифікаційних індексів.

У процесі систематизації БП з історії України та АД нами враховувалися різні чинники, що впливають на віднесення того чи іншого джерела до певної структурної групи, в тому числі й ті, що пов'язані із сукупністю всіх ланок організації науково-дослідної роботи в галузі вироблення та збагачення історичного знання: наукові установи, історичні факультети і кафедри історії ВНЗ, науково-допоміжні установи й видання (історичні журнали), громадський сектор науки [12, 22].

Як видно з узагальнених у таблиці даних, провідною установою у підготовці вторинної документальної

інформації з вітчизняної історії є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України.

Серед наукових установ НАН України, які випускали БП і АД у період 90-х рр. ХХ ст. – на поч. ХХІ ст., – Інститут археології, Інститут української археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, Інститут українознавства ім. І. П. Крип'якевича та ін., проте чільне місце належить Інституту історії України. Саме ця установа представлена у переважній більшості жанрово-тематичних блоків таблиці.

Також у ній ілюструється ступінь участі установ національної системи науково-технічної інформації

Таблиця

Модель функціонування вторинної документальної інформації з історії України в БП і АД¹

Установи	БП з історії України											АД	
	1.1	1.2	1.3	1.4	1.4.1	2	2.1.1	2.1	2.1.1.1	2.1.1.2	3	4	
Книжкова палата України	+	+	+			+			+	+	+		
НБУ ім. В.І. Вернадського	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	
ДЗ «Національна парламентська бібліотека України»	+	+	+		+	+				+			
ЛННБ ім. В. Стефаника	+	+	+	+		+		+	+	+	+	+	
ХДНБ ім. В. Короленка	+	+	+	+		+		+	+	+	+		
ОДНБ ім. М. Горького		+	+			+		+	+	+			
ОУНБ	+		+			+	+	+	+	+	+		
Державна історична бібліотека України	+	+		+	+	+	+		+	+			
Ін-ти НАН України: Ін-т археології; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т політич. і етнонаціональних досліджень; Центр пам'яткознавства, УТОПІК та ін.	+	+	+	+		+		+		+	+	+	
Ін-т історії України НАН України	+	+	+	+		+	+		+	+	+	+	
УНДІАСД	+	+	+	+		+			+	+	+	+	
Ін-т пам'яткоохоронних досліджень	+				+	+							
Бібліотеки ВНЗ, галузеві б-ки		+	+	+		+		+	+	+	+	+	
Державні архіви		+						+		+	+	+	
Музеї	+		+	+		+		+		+		+	

¹ Знак «+» означає, що у таблиці представлено інформацію про БП чи АД даної установи у вказаній тематичній підсистемі у досліджуваній хронологічний період.

у напрямі забезпечення джерельної бази історичної науки – Книжкової палати України, Українського науково-дослідного інституту архівної справи і документознавства, ДІБ України, ЛННБ ім. В. Стефаника, ХДНБ ім. В. Короленка, ОУНБ.

Видання архівних довідників здійснюють архівні установи, НБУВ та галузеві інститути НАН України. Зареєстровані у нашій метабібліографії БП і АД, які готувалися спільно з музеями – Чернігівським державним історичним музеєм ім. В. Тарновського, Музеєм гетьманства Головного управління культури м. Києва, Національним музеєм історії України, Дніпропетровським історичним музеєм ім. Д.І. Яворницького, – свідчать про досить широкі можливості цих установ щодо їхньої участі у спільних бібліографічних та архівних проєктах.

Отже, створена нами база даних БП з історії України і АД та підготовлений на її основі друкований варіант метабібліографії можуть розглядатися як основа для формування сучасної моделі функціонування вторинної документальної інформації з вітчизняної історії у даному джерельному комплексі. Побудована залежно від жанрово-тематичних характеристик БП і АД, ця модель дозволяє виявити існуючі тематичні прогалини, наочно ілюструє інформаційну діяльність бібліотек, архівів, музеїв, наукових установ історичної галузі та інших інституцій, їхній внесок у формування жанрово-видового та тематичного спектра вторинної документальної інформації з вітчизняної історії.

Практичне значення даного дослідження полягає у забезпеченні фахового загалу структурованою інформацією щодо БП з історії України і АД, котрі видані у 90-ті роки ХХ ст. – на поч. ХХІ ст.

Список використаної літератури

1. Парахіна М. Б. Становлення незалежної України : основні концепції історіографії / М. Б. Парахіна, Т. В. Полушкіна // Вісн. ДАКККіМ. – 2006. – № 4. – С. 99–106.
2. Політова О. Вивчення тенденцій документальних потоків з історії України, як один із актуальних напрямів сучасних наукових досліджень / О. Політова // Вісн. Книжк. палати. – 2006. – № 7. – С. 38–39.
3. Політова О. Документальний потік з історії України: тенденції відображення у вітчизняній науковій бібліографії 90-х років ХХ ст. – поч. ХХІ ст. / О. А. Політова // Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22-23 листоп. 2007 р.) / М-во культури і туризму України, Укр. центр культур. дослідж., Держ. іст. б-ка України. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2007. – С. 117–120.
4. Політова О. А. До питання про бібліографічне відображення вітчизняного документального потоку з історії України (90-ті роки ХХ – поч. ХХІ ст.) / О. А. Політова // Бібл. планета. – 2007. – № 1. – С. 10-13.
5. Політова О. А. Методологічні і технологічні аспекти дослідження процесу відображення документального потоку з історії України / О. А. Політова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : матеріали П'ятої міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20-22 трав. 2008 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв [та ін.]. – К., 2008. – С. 105–106.
6. Політова О. А. Формування масиву архівної інформації вторинного рівня у 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. як дослідницька проблема / О. А. Політова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : матеріали Четвертої міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21-23 трав. 2007 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв [та ін.]. – К., 2007. – С. 241–243.
7. Васильченко М. М. Концептуальні засади створення інформаційно-аналітичної системи історичних наук в Україні / М. М. Васильченко // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – Вип. 23. – С. 132–139.
8. Промська О. Бібліографія бібліографії : термінологічний аспект / О. Промська // Вісн. Книжк. палати. – 2007. – № 3. – С. 22–24.
9. Промська О. Становлення метабібліографії в Україні / О. Промська // Вісн. Книжк. палати. – 2008. – № 6. – С. 14–16.
10. Промська О. Л. Особливий жанр бібліографічної продукції / О. Л. Промська // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20-22 трав. 2008 р. – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 54–56.
11. Видання державних архівних установ України. 1991–2006 : бібліогр. покажч. / Держкомархів України, УНДІАСД ; упоряд. : С. С. Артамонова, Р. В. Романовський. – К., 2007. – 157 с. – (Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки ; вип. 13).
12. Калакура Я. Структура історичної науки : теоретико-методологічний аспект / Я. Калакура // Спеціальні галузі історичної науки : зб. на пошану Марка Якимовича Варшавчика. – К., 1999. – С. 18–25.
13. Ліпінська А. В. Інформаційні ресурси в документознавстві : навч. посіб. для дистанційного навчання / А. В. Ліпінська ; за ред. М. І. Жалдака. – К., 2007. – 330 с.
14. Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення. Інформаційні мови. Терміни та визначення : ДСТУ 2398-94. – [Чинний від 2001-01-01]. – К. : Держстандарт України, 1994. – 75 с.
15. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство : підручник / Н. М. Кушнарєнко. – К. : Знання, 2007. – 502 с. – (Вища освіта ХХІ ст.).